

Szente Imre:

WAGNER NÁNDOR

A Magyar Írószövetség Tájékoztatójának áprilisi számából értesültem, hogy „a nagyváradi születésű, Japánban elhunyt Wagner Nándor szobrászművész egészalakos József Attila-szobrát a Petőfi Irodalmi Múzeumban mutatták be április 5-én. A bronzszobrot a művész özvegye, Wagner Chiyo asszony és az

Academia Humana Művészi Hagyatékát Ápoló Alapítvány Nagyváradnak adományozta. Az ajándékot Bíró Rozália Ibolya, Nagyvárad alpolgármestere és Tökés László református püspök vette át.” A tájékoztató következő számában egy fényképpel illusztrált beszámoló olvasható az április 29-i nagyváradi avatóünnepségről. Az alpolgármesternő beszédét, melyben mint „kedves vendéget” és a „város polgárát és új lakóját” üdvözli a költőt, teljes egészében közli a tájékoztató.

Régi, 40-45 éves emlékeket idéztek fel bennem e beszámolók, amikor a hatvanas évek első felében Wagner Nándorral együtt magam is a dél-svédországi hanglejtő egyetemi városkának, Lundnak lakója voltam. A lundni magyar egyesületben találkoztunk először, mindketten szerepeltünk mint előadók is. Rokonszenv és barátság fűzött össze bennünket e lundni évek alatt. Jártunk is egymáshoz, az én Gabriellám is jól megfért Dórával és a gyermekekkel. A feleségem barátsága még a férjem másfelé tájékozódása után is folytatódott. A házasságok válsága inkább szabály, mint kivétel volt az emigráció kezdeti éveiben. Még Lundban volt alkalmam találkozni Nándorral és Chiyo nevű új asszonykájával; egy ilyen látogatásról számol be az alábbi írás.

Minthogy e szoboravatással kapcsolatban a művészről alig esett szó, előbányásztam régi kacetajaim közül ezt az írásos emléket, mely őt abban a két világ közt lebegő átmeneti fészekben mutatja be, ahonnan a világ másik végére szállt, hogy soha vissza ne térjen. Az írásnak van valami riport-jellege, annak is készült,

talán a stencillel sokszorosított stockholmi Északi Tudósító számára, de hogy megjelent-e még a lapocska megszűnése előtt, arra nem emlékszem. Úgy érzem, tartozom azzal egy régi barátnak, hogy ne hagyjam elkallódni ezt a dokumentumnak beillő riportot, ezért küldöm el a Helikonnak szíves közlésre.

WAGNER NÁNDOR SZOBRÁSZMŰVÉSNÉL

A külső kaputól, mely magától becsapódik a látogató után, félkör alakú, boltozatos folyosó vezet a belső udvaron át a nagy sárga házig. Valamikor a századfordulón épülhetett, mint a svéd egyetemi városka legtöbb bérháza, legalábbis az óvárosban lévők, mert a rohamosan terjeszkedő külső negyedekben naponta nőnek ki a földből a v ö r ö s t é g l á s m o d e r n méhkaptárak az örvendetes (vagy ijesztő?) gyarapodó lakótömegek számára. A sárga házra bizony már ráférne egy kis tatarozás, főleg a tetőtér alatti lakások vannak kiteve az időjárás szeszélyeinek.

A lépcsőházba nyíló zöldre festett ajtó mellett a falon kis fatábla: „Ateljé Wagner 5. vån” felirattal. Mivel a látogató rendszeren már úgysis ismerős a körülményekkel – idegen, egye-

dül, ritkán látogat ide; hivatalos kapcsolatokra, tárgyalásokra pedig ott a telefon – nem a tábláról tudja meg, hogy az ötödik (csak svédül ötödik, magyarul negyedik) emeletre kell felkapaszkodnia. Már az udvar végéről vetett fölfelé egy fürkésző pillantást („otthon vannak-e?”) a legfelső virágos ablakokra, melyek közvetlenül a tetőeresz alatt egy hosszú, bedeszkázott ablaksor végén villognak a napfényben. A bedeszkázott ablaksor a műtermet óvja a túlzottan tolakodó fény- és hősugaraktól; az emberi és művészi önkény a tetőn át engedi be őket, hogy szolgáljanak, ne pedig a szemet és a drága anyagot rongálják.

Elhaladva a földszinti napközi otthon előtt, a látogató sóhajtva vág neki a

nyolc-stációs tekergő lépcsőnek, mivelhogy lift nincs a házban. Pedig ugyancsak elkelne, nem is annyira a látogatók, hanem a fellegvár lakói számára, akik nem csak magukat kénytelenek naponta ki tudja hányszor felvarázsolni, hanem súlyos vas- és gipsztömböket, agyagot s egyéb renyhe tömeget, mely passzív rezisztenciával tiltakozik az ellen, hogy messzebb vigyék a föld középpontjától.

Az utolsó fordulónál a lépcsőház hirtelen megvilágosodik: a tetők fölé értünk.

Fáradtsága jutalmául virágözön fogadja az érkezőt; a lépcsőfokokra helyezett cserepekben buján díszlenek a zöld minden árnyalatában és egyéb színekben pompázó növények. Az utolsó métereket ilyen díszsorfal közt teszi meg a látogató, mint a maraton győztese. De egyéb is várja, nem csak virág: mindenféle meghitt öreg kacat, kocsi-kerék-veterán, miegymás, látzólagos rendtelenségében is meleg, otthonos hangulatot árasztva. Már itt „ante portas” szembetűnik, mint szolgálja itt minden a lélek felderítését, könnyű lebegésbe hozását, hogy köznapi vaskosságából, renyhességéből kimozdítva alkalmassá tegye a szépség befogadására.

A lelki egyensúlynak e tühegyen lebegő változata jellemzi a fellegvár két lakóját is. Hogy az ilyen „könnyű egyensúlyt” mily

nehéz munkával s eltökéltséggel lehet csak kialakítani, az különösebb pszichológiai előképzettség nélkül is világos: szenvedés az ára, mely a lélekről, ha nem törekény az anyaga, a „magja”, lekoptatja az egyensúlybontó kinövéseket, mégha mégoly szívós gyökerekkel nőttek is hozzá, mégha mégúgy vérzik is utánuk.

Hogy az ember társat találjon e lebegő egyensúly megvalósításához és tartósításához, az már igazán a szerencse dolga. Tudvalévő, hogy ketten szemtől-szembe egybekapaszkodva s hátradőlve sokkal biztosabban megállnak lábujjhegyen, mint a magános ember. Persze bölcsesség is kell hozzá, hogy a hátradőléssel járó különállást, az egyéniség függetlenségének megőrzését mindketten jóváhagyják, se önzés, se hatalom- s birtoklásvágy ne zavarja meg kettősüket – vagyis olyan ösz-

tönök, melyek lényeges szerepet játszottak a fehér ember, a „fausti ember” világának és kultúrájának fejlődésében. Azok, akik e sárga háznak eresze alatt fészket raktak, kívül élnek a verseny és önzés világán, vagy legalábbis módjukban van ide menekülni előle.

Évek óta ismerem ezt a két embert, de ma is friss csodálkozással nézem őket. Igen, még mindig „lábujjhegyen állnak” és hátradőlnek, egymás szemébe nézve.

Egyik sem akar lazítani az ujjak fogásán, de egyik sem tesz kísérletet a szemtávolság csökkentésére sem. Az erdélyi magyar férfi és a japán nő nemcsak az agyag, acél és az ecset művészei, hanem életművészek is. A nő halk, finom stílusa egy ősi kultúra nevelési rendszerének tökéletességét dicséri, a férfié... Azt csak Isten tudná megmondani, mi mindenem kell egy magyarnak keresztülmennie, míg nem-

csak megérzi, de meg is éli a japánok bölcsességét. Japánná változóban van? Az sem volna lehetetlen. Csodálatos az erdélyiek mimikrije, ha legbelsőbb énjüket kell óvniuk vele. Ki ismerte volna föl Körösi Csoma Sándort a lámaköntösben? Itt azonban másról van szó: két kultúra koegzisztenciájáról a svéd környezet semleges erőterében.

Emlékszem Wagner Nándorra ismeretségünk első korszakából. Tagbaszakadt volt és bozontos, mint valami Neptunus. Elválhatatlan barna bőrkabátja zsíros falat lett volna holmi ostromlott és kiéhezettett városban. Dőlt belőle az anekdóta, a hahota és a pipafüst. Ez már itt volt, Lundban, de ő még egyre a régi Wagner volt, aki odahaza vállalatokkal, pallérokkal, minisztériumokkal győzködött egy múzeumért vagy könyvtárért (mert épített is, nemcsak mintázott és festett); az a Wagner, aki bronzba öntötte a kommunizmusnak is az öklét mutogató József Attilát. Már akkor is, otthon is széles skálán játszott: mekkora távolság van például a Jászai Mari-térre készült eszterlánczó gyerekek és a döbbenetes Korpusz vagy Pieta közt! Ez az ember tudott harcolni – anélkül, hogy embergyűlölővé vált volna valaha is.

Mikor itt megismerkedtünk, ez a Wagner már csak külsőségeiben volt ugyanaz. Az erdélyi mimikri kitűnően működött még, bár a küzdő karok már légüres térben csapkodtak s az alkotott művek, képek-szobrok mély kétségbeesésről árulkodtak.

Az összeomlás elkerülhetetlen volt, ami nem utolsó sorban a nyugati magyarság bűne és szégyene. Sajnos, az újjászületésben, a főnix feltámadásában viszont alig van része a nyugati magyarságnak. Mint annyiszor, ez esetben is rosszul vizsgáztunk: lelki, erkölcsi, anyagi támogatás a hangosaknak s érdemteleneknek jutott, míg az értéket veszni hagytuk. Semmi se ment föl e vád alól, ha lelki vigasz volt is néhány hű barát helytállása, együttérzése.

Ez a férfi, aki-
vel itt az aprócska
konyha asztalkájá-
nál ülök, mégsem
kelti egy megtört
ember benyomását.
Csak más, egészen
más. Nem csak
jólápoltsága, vá-
lasztékos öltözése,
csöndes, higgadt
beszéde teszi a kü-
lönbséget; bár két-
ségtelenül sokat
jelentenek a külső-
ségek, főleg ha
azok a lélek levet-

hetetlen gúnyájjává, szinte bőrévé lesznek, amit a japánok mesterfokon sajátítottak el.

Pálcikákkal eszegetjük Chiyo asszony remekléseit, én, némi kínlódás után szíves engedelemmel, villával. Hárman vagyunk, de a konyha tele van emberrel és hát bútorral is, bár az asztalkán kívül csak néhány alacsony szék van benne. Csodálatosképpen mégis rengeteg a hely: még egy függőkertre is telik töménytelen lecsüngő virággal, sőt egy másik „függőkertre” is, amelynek madárcsontváz-szerű építményre helyezett számtalan polcocskájáról biztos kézzel szed le a háziasszony poharat, edényt, fűszeres tégelyeket, mindent azonnal megtalálva. Nézem a mester ápolat, szinte nőiesen kicsiny kezét: itt mindent ez a kéz faragott, még a műteremben az állványokat, a szerszámnyeleket is, melyek úgy simulnak a tenyérbe, mintha hozzánőttek volna. E kéz akaratának engedelmeskedik az anyag, nem csak az agyag és a gipsz, hanem a gránit és az acél is. A kéz nélkülözhetetlen segítőtársa a szem, mely előre látja a megoldást, az egyensúly feltételeit, mielőtt a kéz csak mozdulna is.

Ha egyetlen szóval akarom jellemezni a wagneri szobrászművészetet, az „egyensúly” jut eszembe. Az eddig elmondottakból is világos lehet, hogy ez a a kulcsszó nem pusztán mesterségbeli, művészi programot takar: életprogram is, mondhatnám létkérdés, az önkifejezésnek, önmegvalósításnak egyetlen módja.

Amellett persze kihívás, izgalmas feladat is, szellemi játék, s attól kezdve, hogy víziója felmerült az agyban, rögeszmévé válik, melynek érlelése, valóra váltása éjt-napot kitölt, hetek, hónapok szállnak észrevétlenül tova, méterszám telnek meg a letépett papírlepedők gyökjelekkel, logaritmussal, integrállal, hogy végül parabolikus és egyéb raffinált hajlású csiszolt felületekként valósuljanak meg rozsdamentes acélban vagy fekete gránitban, a művész kedvelt anyagaiban.

Pereg a vetítőgép, a szobrász nélkülözhetetlen segítőtársa. Előttünk a vásznon

egy emberforma kolosszus forog, hajladozik, tenyerein dobálva a világmindenséget: két fénylő acélgömböt, melyek a vonzás és taszítás láthatatlan kötelékében kerülgetik egymást, életre-halálra kiszolgáltatva a kinyújtott jobbkar szeszélyeinek. Mi lesz, ha leejti? Szorongva nézem,

mintha magam ülnék a síkos felületen bogárrá zsugorodva. Felséges ez a Bohóc és rettenetes, nincs semmi komikus benne, sem alakjában sem mozdulataiban, bár bő bugyogó löbög ferdére csavart derekán s garabonciás köpönyeg röpköd a vállain. Mozdulatai szélesek, színpadiasak, mint egy bikaviadoré. „Stabilja” az egyik nadrágszár hegyes csücskével kötődik a talpazathoz, „mobilja” pedig, derekától fölfelé, mintha tű hegyén imbolyogna, mert a legkisebb szellő is meg tudja perdíteni többmázsás acéltömegét. De mi lesz, ha szélroham éri, ha vihar cibálja? Semmi gond! – nyugtat meg a művész – a felületek úgy vannak konstruálva, hogy az erős szél lefékezi, ahelyett hogy felfokozná a forgás sebességét.

Ez a Bohóc a Nagy Mű, a lundi évek csúcsteljesítménye. Ha ez egyszer méltó helyére kerül, valami nagyváros betontömbjei közé egy térre, meghökkenítő mementóként az önfeledt hangyanyüzsgés közepett, hogy egyfelől lehozudott félelmeket hozzon felszínre, másfelől fölényes, csakazértis-optimizmust ébresszen, akkor alkotója neve országszerte ismertté válik, évek nyomorúsága, küszködése meghozza végül a gyümölcsét. Egyelőre azonban két darabban hever a Bohóc, nylonba csavarva, s majdnem a felét elfoglalja az apró műteremnek. Ha kikerül

innen, árából új műterem varázsolódik, s talán valóra válik az emigráns-álom is: kertes családi ház Lundban vagy egy másik svéd városban.

Svédországban akar maradni? – Igen, ha már annyi évet töltött el itt; ideköti különben családjá is, gyermekeiről itt tud legegyszerűbben gondoskodni. Meg aztán szinte mindegy, hol él az ember, ha a munka tölti ki életét, s módja van tervei megvalósítására. – S van módja? – A művész határozott igennel válaszol. A megrendelő elképzelései, a helyi adottságok, a költségkeret: mindez korlát ugyan,

de nem béklyó, mint ahogy a reneszánsz művészeit sem bénította meg. S a demokratikus Svédország megyei és városi hatóságai nem rosszabbak az apró itáliai fejedelemségeknél, melyek a reneszánsz művészeit dolgoztatták. Sok jóindulattal, emberséggel találkozott az egyszerű munkásból lett

vezetők részéről. Nehezebb az eset az

„akadémikusokkal”. Vajon mi vehette rá a Művészkamarát, mely ebben a kispénységű országban nem kevesebb mint kétezer tagot számlál, arra a szűkkeblű döntésre, hogy – alig pár hete – elutasítsa Wagner felvételi kérelmét? A hivatalos elismerés egyre késik hát, szívósan és anakronisztikusan. Mert hogy lehet visszautasítani egy szobrászt, akinek már tizennyolc szobra áll Svédország különböző városaiban? Az akadémikusok ítéleteiben s azoknak titkos indítékaiban máig annak a Svédországnak áporodott levegője kísért, amelyre Strindberg már 1870 körül kiöntötte epéjét.

Milyen hátrányokkal jár ez a döntés? – Nem vehet részt állami s egyéb nyilvános pályázatokon. És hát az anyagi hátrányok: nem kaphat ösztöndíjat – ez bizony súlyos akadály. Megnehezíti, hogy lépést tartson a kor művészetének áramlataival, mert nincs módja személyesen fölkeresni a világ nagy gyűjteményeit, alkotóit. De itthon is érzékenyen hiányolja a szakszervezet védelmét; kénytelen munkát vállalni a megszabottnál jóval alacsonyabb honoráriumért, hogy egyáltalán dol-

gozhasson. Márpedig ez a legfontosabb: voltak idők, amikor éhkoppot, nyomort is vállaltak érte a művészek. Erre azért mégsem kerülhet sor manapság, de megesis bizony, hogy egy hajszálon függ a másnapi ebéd, s bizonytalan az elkövetkező hónapok kenyere. A svéd kispolgár, míg családjával sétálva Wagner alkotására vet egy pillantást, gyönyörködve a szökőkút szellemes játékában, aligha hinné el, hogy alkotója, mindent összeadva s kivonva csak egy-két koronás órabérért dolgozott, ötödéért egy segédmunkás órabérének. Pedig a szobrász a saját zsebéből kénytelen fizetni nemcsak a segéd-, hanem a jóval borsosabb szakmunkási órabé-

reket az öntőknek és a szállítóknak. Szerencsére olykor jobban üt ki az „üzlet”, és hát a művész is tanul a magakárán legközelebb.

A vetítógép fénycsóvját most egy másik bohócot ugrat a színre: ez már aztán valóban nagy kópé. S már nem is a

műterem foglya. Oscarshamn városában van ugyanis felállítva egy körbezárt téren, ott folyik nonstop műsora az arrajárók szórakoztatására: „élőben” láthatják, amit mi a vásznon. Mintha ebben a pillanatban pattant volna fel varacsos kőtalapzatára, oly hanyag eleganciával „mozog”. Egyszerre három végtagja van a levegőben, mellén és térdein egy-egy labdát egyensúlyoz. Ahogy körüljárjuk, változik egész tartása s arckifejezése, eltűnik csúfondáros fintora, de még az a tökéletes kiegyensúlyozottság is, amit elülnézetből szuggerál; oldalról-hátulról meglepődve észleljük, hogy a bohóc leugróban van a körül, s ha el nem kapja valaki, beleveti magát a tátongó ürbe, fügét mutatva a nagyérdemű közönségnek.

A Stockholmtól északabbra fekvő Gävle városka szökőkútja körül négy meztelen figura táncol, acéltették villog a fényben, még borús ég alatt is. Lábujaik közepe majdnem összeérnek, törzsük hátrafeszlül, karjaikkal fejük fölött kaszálnak, mintha ebben a pillanatban rebbennének szét a feltörő vízsugarak elől.

Eslövben két műve is áll, kút mind a kettő. Az egyik felett egy pompás liba terjeszti négy méteres acélszárnyait, s míg vaskos, rút lábai a kőtalapzatba karmol-

nak, nyaka és magasra nyújtott csőre mintha el akarna szakadni testétől, fájdalmas sóvárgással egy tisztább világ felé. A liba a tisztaság jelképe – magyarázza a művész. A másik kút még jobban tetszik nekem; ezen nincs figura, csak két, egymást részben fedő, kagyló alakú medence, üvegszerűen átlátszó vízfüggönyökkel. A szerkesztés igazi csodája ez a két vízfüggöny, s minden tablettánál hathatósabban nyugtatja az idegeket. Kell is: az idegbetegek kórházának ablakai alatt áll.

A lundi temetőben is van egy wagneri acélangyal, félig felszállóban kőtalapzatról. Madárfeje és felkiáltójel-szerű szárnyai vörösen izzanak fel az alkonyi nap-sugaraktól. A holt madár az egyik, lefelé nyújtott kezében s a diadalmasan ég felé repeső a föltartott másikban elárulja, hogy Wagner nem riad vissza ősrégi, egyszerű szimbolumok alkalmazásától. Hagyománytisztelő modernsége inkább Rodin-ra emlékeztet, mint Henry Moore-ra, akit minden idők legnagyobb szobrászának tart.

A megrendelések zömben mellszoborra szólnak. A szobor-portré kedvelt műfaja és erős oldala a művésznek. Különösen a száj ívének más-más szögéből nézett változataival ér el meglepő hatásokat s tud kifejezni „kettős jellemeket”. A műteremben Gomélius prépost portréja szolgálta erre szemléltető példát.

Terpeszkedik ott egy óriási makett is, mely az utóbbi hónapokban a mesternek szinte minden idejét magának foglalta le, olykor napi tizenhat órát is. Hosszan elnyúló modern kórház-pavilonok közé három hatalmas játszótér és vízmedence van konstruálva, a célszerűség és az esztétikum igényeit a legmesszebbmenően kielégítve. Nem mindennapi feladat; bátorság kellett elvállalásához és nagyfokú leleményesség a kivitelezéshez. Egy megyei önkormányzat a megrendelő. A pavilonok jövőendő lakói szellemi fogyatékosok, nekik készülnek a játszó- vagy jobban mondva gyakorlóterek. Jární tanulnak, színes lámpák irányításával közlekedni, lépcsőt használni, labdát lyukba gurítani vízszintes és ferde felületeken. A vízzel ismerkednek, a bokáig érőből fokozatosan mélyebbe merészkedve. Apró feladatok – nekik óriásiak – várják őket mindenütt, úgy konstruálva, hogy a leggyengébb is átélje a siker jutamát, de a legügyesebb se túlságosan könnyen. Szerteágazó előtanulmányokat, pszichológiai, pedagógiai, orvosi könyvek átböngészését igénylő terv ez. Hogy mi mindenben kell szakembernek lennie egy szobrászművésznek, ha magyar!

Ez a művész nem fél a munkától, merészen vág bele új területek meghódításába. Holtig tanul, mint a jó pap. Őszintén kívánjuk neki, hogy mai rugalmasságát, mely a lelki egészség biztos jele, a jövőben is megőrizhesse, főképpen pedig azt, hogy sok fáradozását, kísérletezését, befektetését végre méltó siker koronázza.

Wagner Nándor további munkáinak színes képeit lásd a Képtárban